

Мамчур Лідія Олександрівна
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Волкова Н.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ДОРУЧЕНЬ ТА ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Для досягнення сутнісних засад та правової природи інституту судових доручень велике значення має його дослідження в межах реалізації такого принципу цивільного судочинства, як принцип змагальності.

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст 129 Конституції України, однією з основних засад судочинства є змагальність сторін та свобода в наданні ними своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Принцип змагальності знайшов своє закріплення в нормах чинного законодавства, які й визначають формулу та зміст змагальності. Зокрема, п. 4. ч. 3 ст. 2 оновленого ЦПК України відносить принцип змагальності до основних засад цивільного судочинства.

Проблема поєднання і співвідношення активності суду з ініціативністю учасників процесу, як зазначають дослідники, існувала завжди [1, с.78]. Її підґрунтя становили законодавчі норми, які час від часу змінювались у відповідності від домінування змагальних або слідчих засад у процесі.

Означений принцип без сумніву є історично обумовленим правовим явищем, оскільки на тому чи іншому етапі розвитку суспільства в залежності від соціально-економічних та політичних умов, рівня розвитку суспільства, національних особливостей та правових традицій, принцип змагальності еволюціонував, його зміст змінювався, змінюючи при цьому моделі цивільного судочинства. Крім того, принцип змагальності являє собою правову вимогу, яка пред'являється до процесуальної діяльності певних суб'єктів процесу та органу судової влади в доказовій діяльності незалежно від інстанції, в якій розглядається справа [2].

В той же час, норми щодо судових доручень є правовою основою однієї з форм прояву активності суду в процесі. У зв'язку з цим головним завданням аналізу інституту судових доручень з позицій принципу змагальності є

визначення ступеня ризику порушення змагальності процесу, яку можна припустити у прояві активності суду при реалізації норм щодо судових доручень.

Наука цивільного процесу багата на приклади ідеалізації принципу змагальності, коли вченими висловлюються позиції про необхідність існування так званої «чистої» змагальності [3]. В межах означеного теоретичного напрямку будь-який прояв активності та ініціативності суду, в тому числі спроба суду отримати необхідні докази шляхом направлення судового доручення, розцінюється як порушення прав сторін у змагальному процесі.

Противники теорії «чистої» змагальності стверджують, що в інтересах дотримання законності суд зобов'язаний проявляти активність щодо контролю за здійсненням сторонами своїх окремих процесуальних правомочностей, і, більш того, у суду зберігається в обмежених межах функція щодо збирання доказів, у тому числі і за власною ініціативою.

Як основний аргумент теорії «чистої» змагальності її прихильники використовують загальне правило змагального судочинства, згідно з яким збирання доказів є процесуальною функцією сторін. Однак, з даного положення прихильники цієї теорії роблять висновок про те, що збирання доказів не може бути здійснено судом за його ініціативою. Разом з тим, наведений висновок суперечить не тільки законам формальної логіки, а й завданням правосуддя.

Дійсно, в змагальному процесі обов'язок щодо доказування фактичних обставин справи лежить на сторонах. Однак, це твердження аж ніяк не означає, що змагальна форма судочинства, при якій суд не може приймати на себе виконання процесуальних функцій сторін і здійснювати замість сторін будь-які процесуальні дії, передбачає відстороненість суду від змагання сторін у процесі.

На практиці змагальність у тому категоричному розумінні, в якому її розглядають прихильники теорії «чистої» змагальності, неможлива, а процес, заснований на такій формі змагальності, нежиттєздатний.

Як зазначав свого часу Т. М. Яблочков, захопленість змагальним принципом, доведеним до крайніх меж, «призводить до панування безсердечного формалізму [4].

Суд, як і інший орган держави, володіє певною компетенцією. Компетенція суду представляє собою чітко визначене коло владних повноважень, що надаються йому законом для здійснення покладених на нього функцій. Про реалізацію процесуальної активності суду в цивільному процесі можливо говорити тоді, коли в основу тих чи інших процесуальних дій суду законодавець заклав ініціативну можливість їх здійснення органом правосуддя [5, с. 221].

Активність суду, тобто здійснення судом повноважень за власною ініціативою, слід розглядати, на думку М. Б. Гарієвської [1], у двох головних площинах, у межах яких розвивається вся процесуальна діяльність : 1) сфера управління рухом цивільного процесу (його виникненням, розвитком, переходом з однієї стадії в іншу, закінченням); 2) сфера процесуального пізнання. Перша регулюється принципом диспозитивності, друга – принципом змагальності. Таким чином, процесуальне становище суду прийнято характеризувати як активне якщо суд здійснює повноваження за власною ініціативою.

Активні повноваження суду в процесі процесуального пізнання покликані забезпечити баланс сил сторін у процесуальному змаганні. Більшість таких повноважень формується під впливом публічних інтересів та існує у вигляді винятків із загальних правил змагального процесу.

Таким чином, в окремих випадках, передбачених законом, відповідно до положення про активну роль суду у доведенні суд управомочений здійснювати певні дії, які необов'язково зумовлені волевиявленням сторін та спрямовані на встановлення фактів предмета доказування. До подібних дій слід віднести і судові доручення.

Норми про судові доручення сформульовані таким чином, що можливим є направлення судового доручення без відповідного клопотання сторони. У судовій практиці випадки направлення судових доручень за ініціативи суда зустрічаються досить часто. Слід зазначити, що надане законом суду повноваження щодо направлення судового доручення не знаходиться в протиріччі з принципом змагальності хоча б з тієї причини, що реалізуючи надані законом права, суд не виконує процесуальних функцій сторін щодо судового доказування, а виконує покладену на нього законом функцію щодо здійснення

правосуддя за допомогою цивільного судочинства, яка є неможливою без надання суду в змагальному пропроеі певних розпорядчих повноважень, пов'язаних з судовим доказуванням.

Повноваження суду щодо направлення судових доручень за власною ініціативою відображає співвідношення приватних і публічних інтересів у цивільному судочинстві. Як вірно зазначається в літературі, публічний інтерес у цивільному судочинстві у найширшому розумінні полягає в ефективній реалізації права на судовий захист. Норми щодо судових доручень представляють собою прояв публічності цивільного процесу, спрямованості правового регулювання на реалізацію державного інтересу правосуддя, що полягає в подоланні за допомогою судового доручення неможливості безпосереднього дослідження доказів, в досягненні своєчасності розгляду справ, в підвищенні ефективності правосуддя, а в кінцевому підсумку, в реалізації права на судовий захист.

З урахуванням вищевикладеного застосування судом судових доручень цілком узгоджується в діючою концепцією змагальності цивільного процесу. У зв'язку з цим, інститут судових доручень, як прояв активності суду не може бути розцінений як загроза змагальності.

Література :

1. Гарієвська М. Б. До питання активності суду в процесі доказування: порівняльно-правовий аспект / М. Б. Гарієвська // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2010. – Вип. 9. С. 78-81.
2. Мамницький В. Ю. Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві / В. Ю. Мамницький // Форум права. - 2014. - № 3. - С. 201–206. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_34
3. Луспеник Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі / Д. Луспеник. Юридичний журнал. – 2004. № 5.
4. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т. М. Яблочков. Ярославль, 1912. С. 39-40.
5. Луспеник Д. Д. Застосування новел ЦК та ЦПК України в судовій практиці. / Д. Д. Луспеник. – Х. : Харків юридичний, 2005. – 432 с. – (Серія « Судова практика »).